

Bemidbar II (Num. 1:1 - 4:20)

25 mei 2014 / 25 Ijar 5774

Num. 3: 40-51 (Naardense)

Thema: De vrijkoping van de eerstgeborenen

Inleiding

Gisteren begonnen in de synagoge de lezingen uit Numeri, uit *Bemidbar* – *in de woestenij*. Vorig jaar hebben we stilgestaan bij die Hebreeuwse woorden; zij zijn ook de naam voor deze eerste Sidra: *Bemidbar*.

Vanmiddag lezen we een gedeelte iets verderop in deze Sidra en horen dan over de vrijkoping die moet plaatsvinden van de eerstgeborenen. In hun plaats zullen de Leviëten dienst doen bij de tabernakel.

Dat brengt ons bij verschillende vragen.

Wat is het bijzondere van de eerstgeborenen?

En waarom moeten zij sinds Numeri en de uittocht uit Egypte worden vrijgekocht?

En uit wiens hand moeten zij dan worden vrijgekocht?

En wat kost dat en wie gaat dat betalen?

En gelovige Joden doen dit na meer dan 3000 jaar nog steeds. Waarom houden ze dat vol? En wat willen ze daarmee dan zeggen; wat is de betekenis van zo'n oud ritueel in de moderne wereld van vandaag?

En waarom hoeven Leviëten niet te worden vrijgekocht, maar zijn zij juist degenen die dienst doen in plaats van de eerstgeborenen?

En wat hebben we hier als christenen eigenlijk mee te maken?

Enzovoort.

De speurtocht naar de antwoorden op deze vragen voert ons onder andere naar Jozef en naar de 20 zilverstukken oftewel vijf sjekel waarvoor hij werd verkocht, het bedrag dat nog altijd door een Jood betaald moet worden om je eerstgeborene vrij te kopen.

We lezen vanmiddag uit de Naardense vertaling. En als aanvangstekst citeer ik Numeri 3: 13 –

Want voor Mij is elke eersteling: op de dag dat Ik elke eersteling in het land Egypte sloeg, heb Ik Mij toegeëigend elke eersteling in Israel, van mens tot beest; voor Mij zullen ze wezen, - Ik, de Ene!

Ik keek naar een kort filmpje over een jong gelovig Joods gezin. Ze hadden net hun eerste kind gekregen, een jongetje. En er was, gelukkig, geen miskraam aan voorafgegaan; dus de jongen was echt de 'eerste die de moederschoot doorbrak' – zoals de Naardense Vertaling het Hebreeuws precies vertaalt. En dat betekende dat de jonge vader met zijn kind naar een cohen, een priester moest. Want een mannelijke eersteling is nooit van jou, maar altijd voor de cohen. Maar je kunt - en móet zelfs - je eersteling vrijkopen. Voor zo'n 60 dollar had de vader zilveren munten gekocht. En met zijn zoontje van 30 dagen oud zag je hem verschijnen bij de cohen. En in de kring van de gemeente overhandigde hij de cohen de zilveren munten.

"Zo", zei hij, met een knipoog naar alle mensen die getuige waren, "voor 60 dollar heb ik hem teruggekocht, en nu wil ik hem voor geen miljoen meer kwijt". Eeuwenoud, millennia-oud ritueel in Joodse kring. Tot op de dag van vandaag. Waarom? Wat wil het zeggen?

Laten we om te beginnen even kort samenvatten wat in onze kring zo langzamerhand als bekend kan worden verondersteld.

In Genesis 5 begint te Bijbel met te verhalen van de geschiedenis van de mensheid: "Dit is het boek van de wording van de mensheid/Adam..", zoals die beroemde tekst in 5:1 luidt. En van begin af aan is duidelijk dat die geschiedenis van de mensheid letterlijk en figuurlijk draait om de eerstgeborenen. Er worden voorlopig zelfs alleen maar eerstgeborenen bij name genoemd. En van elke eerstgeborene wordt weer vermeld hoe hij zelf vader werd van een eerstgeborene. Zo wordt daar in Genesis 5 een hele ketting van tien generaties eerstgeborenen geregen, eindigend met Noach en zijn drie zonen Sem, Cham en Jafeth. In Genesis 11 wordt aan deze ketting weer verder geregen met opnieuw tien generaties bij name genoemde eerstgeborenen, eindigend met Terah en zijn drie zonen Abram, Nahor en Haran.

En ook in het vervolg van het boek Genesis gaat het voortdurend over eerstgeborenen en eerstgeboorterecht, in steeds uitvoeriger verhalen. En daarin wordt duidelijk hoe de eerstgeborene zich verhoudt ten opzichte van zijn vader en ten opzichte van zijn eigen eerstgeboren zoon, hoe hij zich verhoudt ten opzichte van zijn broers en zussen (die in eerste instantie helemaal niet bij name werden genoemd), en hoe hij zich verhoudt tot God en tot de wereld. De positie en het belang van de eerstgeborene in de wereldgeschiedenis wordt daarmee door het boek Genesis buiten kijf gesteld. Wat is die positie?

De theoloog Frans Breukelman heeft dat indertijd prachtig verwoord. Die eerstgeborene is allereerst

- De rechterhand van zijn vader. Via die eersteling regeert de vader zijn vaak niet onaanzienlijke kinderschare, het hele familie- en stamverband. De eerstgeborene is "de kracht van de vader".
- Vanuit en door die positie vertegenwoordigt hij de vader bij al zijn broers en zussen.
- Vanuit en in die positie vertegenwoordigt hij ook al zijn broers en zussen bij hun vader.
- Vanuit en in die positie is hij boven alles degene die de energie en kracht van zijn vader en van alle eerstelingen die aan hem voorafgingen, doorgeeft. En omdat de lijn van de eerstelingen in Genesis 5 begint bij God, is hij ten diepste dus degene die de kracht van de grote Vader, de hemelse Vader, doorgeeft in de wereld. Hij is de gezegende, *the chosen*,

om tot een Zegen te zijn. Met alle eerstgeborenen hoort hij bij degenen die geroepen zijn om ook de geestelijke leidsman te zijn voor de mensen van zijn tijd. Dat is de grote opdracht.

Die hele lijn van eerstgeborenen en de betekenis daarvan mondt in Genesis en Exodus uit in het volk Israel als eerstgeboren volk tussen alle volkeren der aarde (de broers en zussen).

De evangelist Matteüs laat direct in het begin van zijn boek zien hoe deze hele lijn van eerstgeborenen zijn betekenis heeft in Jezus Christus:

- De rechterhand van zijn Vader
- Degene die de Vader bij ons vertegenwoordigt
- Degene die ons vertegenwoordigt bij de Vader
- Degene die kanaal is als geen ander en Gods Geest en kracht naar ons toe laat stromen. Gezegend om tot Zegen te zijn, in en vanuit Israel.

De apostel Paulus onderstreept nog eens dat de rol van Israel ook na de komst van Jezus in principe nog steeds dezelfde is. Zij hebben nog steeds hun roeping als eerstgeborene. Paulus noemt ze in zijn Romeinenbrief onder andere: leidsman voor blinden, licht voor wie in het duister zijn, opvoeder van onverstandigen, leermeester van onmondigen, degene aan wie de Tora is toevertrouwd, *the chosen*.

Kortom, het beeld dat bij het woord 'eersteling' op ons netvlies moet komen: de geestelijke leiders voor hun tijd, degenen die een priesterlijke en koninklijke opdracht en verantwoordelijkheid hebben in de wereld.

Het zijn dus ook de eerstgeborenen Abraham en Izaäk en Jakob van wie we horen dat ze altaren oprichten om JHWH te dienen. Zij functioneren in hun gezin en voor hun omgeving in principe als een cohen, een bemiddelaar tussen God en mensen. Zij houden de aarde open voor de hemel. Zij brengen de hemel op aarde, ze stellen JHWH present. Ze zijn geroepen zo te leven dat door hun leefwijze de Naam van God wordt geheiligd; kidoesj haSjem. Door hun levensstijl moet die Naam op aarde worden geëerd, en ze moeten alles doen om te voorkomen dat die Naam reputatieschade oploopt door een verkeerde manier van leven. Tot heil van iedereen.

Zo hoort Israel te stralen temidden van de volkeren. Zo staat Jezus in het hart van onze wereldgeschiedenis. Daar komt het Woord van leven vandaan voor alle volken. Dat is en blijft de boodschap in onze wereldgeschiedenis sinds Genesis 5. Wij zijn nergens zonder geestelijk leiders.

En nu wat dichter naar dat ritueel van de vrijkoping van de eerstgeborenen. Als een machtig refrein klinkt door heel de Tora voortdurend de stem van God: de eerstgeborenen zijn voor Mij!! Want zij zijn in principe de geestelijk voorgangers in de wereld, gaan voor in eredienst en offergave, verbinden hemel en aarde; in een grootse roeping. En bij elke geboorte van een eersteling zal men zich dat bewust zijn, en elke eerstgeborene moet in die grootse roeping worden opgeleid. (Nog afgezien van het feit dat dit refrein ons er allemaal aan herinnert dat het *hele* leven een geschenk van God is, en *elk* kind een wonder, en dat het ons dus ook niet hoeft te verbazen als God de eerstelingen in ons leven claimt voor zichzelf). Zo staan de eerstgeborene in zijn dienst, en zo worden de eerstelingen van de oogst aan Hem geofferd als lof en dank. Maar nu is het drama waaraan Numeri herinnert: de eerstgeborenen in Israel hebben dit goddelijk privilege gecorrumpeerd. Want zij, de leiders van hun stammen en families, hebben meegedaan in de verschrikkelijke dans om het gouden kalf. In plaats van JHWH te dienen, de Tien Woorden als leidraad te

nemen, deden ze het omgekeerde en hebben daarmee Gods Naam ontheiligd. Alleen de stam Levi had zich om Mozes heen verzameld om JHWH trouw te blijven. Zij hadden zich als ware eerstgeborenen gedragen toen alle anderen het af lieten weten.

Voor God had dat een reden kunnen zijn om zijn volk, zijn eerstgeborene temidden van de volkeren der aarde, volledig te laten vallen. Maar Hij heeft dat niet gedaan. Hij heeft zijn eerstgeborene toch gered, toch vrijgekocht uit de hand van de Egyptenaren en vrijgekocht van hun eigen zonden. Maar dat heeft ontzettend veel gekost. En God zal, na die geschiedenis van het gouden kalf en na de uittocht uit Egypte, niet ophouden om Israel daaraan te herinneren: aan wat het Hem gekost heeft om toch zijn volk te verlossen, en om hen toch hun rol als eerstgeborenen in de wereld te laten vervullen!

Het zijn twee grote thema's die in de Joodse traditie telkens klinken als het om die prijs gaat die God moest betalen om zijn volk vrij te kopen.

In de eerste plaats dat dat ten koste was gegaan van de eerstgeborenen, de geestelijk leiders van Egypte. Dat krijgt in de midrasj nooit de schoonheidsprijs. Integendeel, het wordt als wrang en eigenlijk onverteerbaar ervaren dat de eerstgeborenen van Egypte stierven terwijl die van Israel werden gered; terwijl die laatsten dat niet meer verdiend hadden.

Het tweede thema is daar nauw mee verbonden en vraagt even uw concentratie: om Israel te bevrijden heeft God tegen zijn eigen Tora moeten ingaan. Zoals het in de Midrash Rabbah klinkt: God heeft de ezels opgeofferd voor het lam, in plaats van – zoals het hoorde – het lam voor de ezels. Waar slaat dat op? Wel, in de Tora – Exodus 34:20 – staat geschreven dat je de eerstelingen van je kleinvee altijd aan God moet offeren. Alleen als het een ezelsveulen betreft, kun je dat vrijkopen door in plaats daarvan een lam te slachten. Nu wordt de gestalte van het lam vaak geassocieerd met Israel; dat volk is er ten dienst van het leven van de anderen; zoals een eerstgeborene betaamt. En de gestalte van de ezel wordt op grond van een tekst uit Ezechiël - Ez. 23:20 – geassocieerd met Egypte. Maar niet Egypte, niet de ezel werd gered, maar het lam, Israel. En als een soort weklacht klinkt de stem van God: 'Ik heb voor mijzelf gekozen, Ik heb voor mijn volk gekozen, Ik heb voor mijn eigen eerstgeborenen gekozen, ten koste van zoveel slachtoffers. Terwijl Ik toch zelf anders in de Tora heb aangegeven. Terwijl Ik zelf, met het bloed van het lam aan de deurposten, aangaf wat de werkelijke weg had moeten zijn'.

En daarom – zo klinkt dan het refrein in de Tora nog indringender dan tevoren – zijn al jullie eerstgeborenen van Mij! Jullie zullen beseffen dat je van een onverwachte genade leeft; die niet naar het recht van de Tora is; en een duurbetaalde verlossing! In het vervolg zul je altijd met je eerstgeborene naar een cohen gaan om je eerstgeborene vrij te kopen. Want die cohen representeert Mij. En je zult je altijd realiseren wat het betekent om de eerstgeborene te zijn, en wat jullie niet genoeg zijn geweest. En je zult je realiseren wat het Mij gekost heeft om jullie vrij te kopen. En de Levieten zullen altijd in mijn dienst staan om deze herinnering bij jullie levend te houden. Want het gaat niet aan dat de eerstgeborene er zou zijn ten koste van zijn broers en zussen. Hij is er juist ten dienste van zijn broers en zussen. 'Ik ben ook de God van de Egyptenaren, en van alle volken, van heel de wereld. Het gaat om heel de wereld. Vergeet dat als eerstgeborene nooit! En laat dat je dienst aan Mij bepalen.'

En in deze Sidra Bemidbar horen we dan hoe deze vrijkoping wordt ingesteld. Voor elke eerstgeborene in Israel zal de stam Levi God representeren. En als er dan meer eerstgeborenen blijken te zijn dan Levieten, dan wordt vastgesteld dat de vrijkoping kan geschieden voor 20 zilverstukken oftewel 5 zuivere sjekels. Zo wordt een eerstgeborene vrijgekocht. En zo wordt elke eerstgeborenen opnieuw bepaald bij zijn roeping. Beter gezegd: bij zijn zonden, én bij zijn roeping.

En dan kom ik bij een laatste en wonderlijk maar diepzinnig verhaal in de Joodse traditie. De 20 stukken zilver, een bepaald gewicht, worden namelijk altijd verbonden met de 20 stukken zilver waarvoor Jozef door zijn broers werd verkocht. Zij verkochten hem als slaaf. Dat wil zeggen: zij verkochten dus de eerstgeborene van Jakob en Rachel, de eerstgeborene van Israel als slaaf. Daarmee maakten zij alshetware ook zelf Jozef tot hun slaaf. De opbrengst van die 20 zilverstukken, 5 sjekel, verdeelden de zonen van Lea onder elkaar; ieder dus ½ sjekel; het loon van het verraad. Tot op de dag van vandaag wordt elke Jood ter wereld hieraan herinnerd doordat hij geacht wordt op Purimfeest een halve sjekel bij te dragen aan de dienst aan God. Om te herinneren aan deze zonde: de verkoop, de uitverkoop van de eerstgeborene, van het hart van Israel om zo te zeggen, aan de gojiem. Dat was hun zonde. Maar dat was niet het eind van het verhaal.

Want hoe verliep dat verhaal? En de Zohar duidt daarop. Uiteindelijk werd deze slaaf, Jozef, slaaf in Egypte. Zoals het volk Israel later slaaf zou zijn in Egypte. Maar deze slaaf werd grootvizier in Egypte. En toen de hongersnood kwam wilden de Egyptenaren maar al te graag zijn slaaf zijn om te overleven. Zo werd Jozef juist de redder van de wereld in zijn dagen en vervulde dus precies de roeping van de eerstgeborene: zelf als slaaf, als een lam, te dienen om tenslotte als een waarlijk geestelijk leidsman de volkeren der wereld te redden. "Wat jullie ten kwade hadden gedacht, heeft God ten goede gedacht", zegt Jozef uiteindelijk tegen zijn broers. Met andere woorden: zo *moest* geschieden om werkelijk de eerstgeborene te zijn, niet alleen binnen Israel maar voor de hele wereld. En dus, zo zegt de rabbijnse uitleg tot vandaag de dag bij elke vrijkoping van een eerstgeborene voor 20 zilverstukken, ca 60 dollar: houd er erg in dat je uiterlijk in ballingschap kunt lijken te verkeren, in ellende, de minste der mensen onder de volkeren. Maar weet je innerlijk vrij; besef de vreugde van het slaaf zijn, het dienen. Want juist zo werd tenslotte Egypte gered. De Egyptenaren vonden tenslotte het leven bij degene die als een slaaf was verkocht, die als een lam ter slachting was geleid. Dat is het geheiligde leven dat bij een waar eerstgeboorterecht hoort. Niet de arrogantie van Jozef in het begin, maar het geheiligde leven dat door de diepte heen heeft geleerd God te dienen tot redding van zijn tijdgenoten. Dus zoek altijd de vrede voor elk 'Babel' waarheen gij verbannen zijt. Ook dat jongetje in dat filmpje dat gelost werd, zal tot die taak geroepen worden; net als zoveel anderen; om ook in 2014 geestelijke leiders te zijn, de volkeren te dienen met het Woord.

Eén van de laatste vragen die ik stelde bij de Inleiding was: en wat hebben we hier als christenen dan nog mee te maken? Zoveel...

Dat heeft alles te maken met hoe we horen te denken over Israel; nog altijd de eerstgeborene in de geschiedenis der volken. Deze slaaf van God zal ooit stralen in de wereld als een grootvizier.

En het heeft alles te maken met de betekenis van Jezus voor ons leven. Hoe Hij inhoud heeft gegeven aan het eerstelingschap; hoe Hij *moest* lijden en als lam

ter slachting werd geleid; hoe Hij de redder voor Israel en voor de volkeren der aarde is geworden (doordat dit hart werd overgeleverd aan de heidenen). En het heeft alles te maken met oproepen zoals van Petrus die we hoorden bij de schriftlezingen. Wat het voor óns betekent om in navolging van de grote Eerstgeborene te leven. "Onderschik u aan alle menselijke ordening, dien elke overheid". Juist omdat je weet dat je, ook al zou je slecht behandeld worden, ten diepste geen slaaf bent maar een vrij mens! Een dienaar van God! Ten goede voor je tijdgenoten.

Zo wordt u ook zelf een beetje cohen; een koninklijke priesterschap met heel de Kerk; in de wetenschap dat ook wij van genade leven (in plaats van van recht), en een wonderlijke plaatsvervanging, vrijgekocht door het bloed van het Lam.